

ایپ ریاضی دان

غلامحسین مصاحب

جعفر ربانی

تصویر گر: علی شفیع آبادی

سالگی دیپلم بگیرد و با معدل بالای ۱۹ در سراسر ایران شاگرد اول شود. از این رو، از دست وزیر فرهنگ وقت، تدین، «مدال درجه اول علمی» دریافت کرد. وی سپس تحصیلات خود را در دارالمعلمین عالی در رشته ریاضی ادامه داد بعداً به خدمت وزارت فرهنگ درآمد و طی چند سال در سمت‌های رئیس کل تعلیمات عالی، مدیر کل فنی و سرانجام معاون فنی وزارت فرهنگ خدمت کرد. در همان سال‌ها نیز نخستین مجله ریاضی را با نام «مجله ریاضیات عالی و مقدماتی» منتشر کرد و تا ۱۱ شماره ادامه داد.

مصاحب پس از دریافت مدرک لیسانس ریاضی در ایران، به فرانسه و سپس انگلستان رفت و مدرک دکترای خود را از دانشگاه کمبریج دریافت کرد (۱۳۲۷). در انگلستان، او شاگرد برتر اندراسل بود. سپس به ایران آمد و در دانش‌سرای عالی به تدریس ریاضی مشغول شد.

به نظر نگارنده، اگر به مصاحب لقب «علامه» هم داده شود پربیراه نیست. زیرا او نه تنها ریاضی‌دان برجسته‌ای بود و به زبان‌های فارسی، عربی، فرانسوی و انگلیسی در حد کمال مسلط بود، و به زبان‌های آلمانی و روسی نیز در حد استفاده از متون علمی آشنایی داشت، بلکه در علوم معقول و منقول و علوم عربی هم تبحر داشت، به طوری که از برادرش، محمود مصاحب، نقل شده است که وی در علوم حوزوی تا آنجا پیش رفته بود که از سوی یکی از مراجع، به دریافت درجه اجتهاد مفتخر شده بود. پس بی‌جهت نیست که قرعه تألیف نخستین دایرةالمعارف فارسی به شیوه نوین به نام او درآمد. در ادامه، به دو عرصه از زندگی علمی مصاحب اشاره می‌کنیم: یکی ریاضیات و دیگری دایرةالمعارف نویسی.

معلمان بزرگ فقط کسانی نیستند که به کلاس و مدرسه و پرورش مستقیم شاگردان خوب مشغول اند. معلمانی نیز وجود دارند که اگر چه چندان کلاس‌داری نکرده‌اند، اما یک‌تنه جریانی را در علم، آموزش، مدیریت آموزشی و به طوری کلی در تعلیم و تربیت به وجود آورده‌اند و از این رهگذر در پرورش و آموزش هزاران دانش‌آموز، دانشجو یا معلم و استاد سهیم شده‌اند و بدین طریق تأثیری بزرگ بر جامعه خود نهاده‌اند. شادروان دکتر غلامحسین مصاحب را باید یکی از این گونه معلمان انگشت‌شمار ایران به حساب آورد؛ مردی که البته در دارالمعلمین درس خواند و معلم شد و به وزارت معارف (فرهنگ) هم وارد شد و چند سالی نیز در سطوح عالی این وزارت، مسئولیت‌هایی از جمله ریاست تعلیمات عالی را به عهده داشت، ولی سرانجام ترجیح داد آن کار را فرو نهد و به سوی تحصیلات عالی در رشته ریاضی برود. نوشتن درباره مصاحب در این فضای محدود به هیچ وجه حق مطلب را درباره او ادا نمی‌کند؛

گر بریزی بحر را در کوزه‌ای

چند گنجد، قسمت یک روزه‌ای (مولوی)

با این حال، محض یادکرد این دانشمند بزرگ ایران، نگارنده لازم دید وی را به عنوان آخرین معلم در شماره‌های سال جاری مجله، به همکاران عزیز معرفی کند.

غلامحسین مصاحب از پدری طبیب و مادری فرهیخته و شاعر در تهران متولد شد (۱۲۹۸ ه.ش). نیاکان او اصلاً اهل نائین بودند و یکی از اجداد او به نام «ملا مصاحب» شاعر بود و در عصر شاه‌عباس صفوی می‌زیست. یکی دیگر از افراد خاندان او یعنی عبرت (مصاحبی) نائینی، نیز شاعر معاصر بود. استعداد وافر غلامحسین سبب شد بتواند در ۱۶

**استعداد وافر
غلامحسین
سبب شد بتواند
در ۱۶ سالگی
دیپلم بگیرد و با
معدل بالای ۱۹
در سراسر ایران
شاگرد اول شود**

دایرةالمعارف فارسی

«دایرةالمعارف فارسی مصاحب» که به همین نام در سه مجلد در قطع بزرگ چاپ شده، شاهکاری است

در دایرةالمعارف نویسی به روش نوین. پیشنهاد این کار عظیم را شادروان **همايون صنعتی زاده**، رئیس انتشارات فرانکلین، به مصاحب داد و هرگونه پشتیبانی مالی و تدارکاتی را نیز از این کار به عمل آورد. صنعتی زاده اساس این کار را ترجمه «دایرةالمعارف کلمبیا» در نظر گرفته بود، ولی مصاحب با جلب همکاری افرادی فرهیخته و دانشمند و با تلاشی شبانه روزی، اثری پدید آورد که به کلی با کتاب مورد نظر فرق داشت و در واقع یک دایرةالمعارف تألیفی ایرانی بود که بیشترین مدخل های آن مدخل های ایرانی اسلامی بودند. مقدمه جلد اول دایرةالمعارف به قلم مصاحب چنین آغاز می شود:

«سبحانک لا علم لنا الا ما علمتنا

کتابی که اینک تقدیم فارسی زبانان می شود، جلد اول (۱-س) یک دایرةالمعارف عمومی است که نخستین دایرةالمعارف فارسی به معنی حقیقی کلمه می باشد و به اسلوب دایرةالمعارف های جدید و معتبر مغرب زمین تدوین شده است.»

مصاحب را به درستی پدر ریاضیات جدید در ایران خوانده اند، چه وی برای نخستین بار نه تنها مفاهیم و اصول این علم، بلکه بخش بزرگی از آن را به ایران آورد و در دانش سرای عالی، که خود استاد آن بود، تدریس کرد.

ریاضیات

مصاحب را به درستی پدر ریاضیات جدید در ایران خوانده اند، چه وی برای نخستین بار نه تنها مفاهیم و

اصول این علم، بلکه بخش بزرگی از آن را به ایران آورد و در دانش سرای عالی، که خود استاد آن بود، تدریس کرد. در ادامه نیز «مؤسسه عالی ریاضیات مصاحب» را بنیاد نهاد که با پذیرش دانشجویان نخبه و دستچین در آن، طی چند سال، حدود ۷۰ استاد ریاضی برجسته تحویل دانشگاه های ایران داد. دستاورد تألیفی مصاحب در این رشته نیز اعجاب انگیز است. وی کتاب «مدخل منطق صورت» را در ۷۰۰ صفحه انتشارات دانشگاه تهران، (۱۳۳۴) و دو مجلد، و کتاب «آنالیز ریاضی، تئوری مقدماتی اعداد» را به ترتیب در ۱۳۹۵ صفحه و ۱۸۰۲ صفحه، در سال های ۱۳۵۳ تا ۵۸ منتشر کرد. این دو کتاب هنوز در نوع خود از منابع دانشگاهی منحصر به فرد به شمار می روند. ناگفته نگذاریم که مصاحب در احداث سد کرج نیز سهمی مهم به عهده دارد؛ وی، قبل از پرداختن به دایرةالمعارف، معاون فنی ساخت سد کرج بود.

خوشبختانه جامعه علمی ایران قدر و منزلت مصاحب را به خوبی درک کرده و بزرگان دانش و ادب در مقاطع زمانی متفاوت در بزرگداشت او کوشیده اند. از جمله در میزگردی که در دهه ۶۰ در نشریه کیهان فرهنگی برگزار شد، شخصیت های ممتازی چون احمد آرام، عباس زریاب خویی، محمود مصاحب (برادر)، ترانه مصاحب (دختر)، محمدهادی شفیعی ها، ضیاء موحد، حسین معصومی همدانی، علیرضا حیدری، و ابراهیم اسرافیلیان و اکبر حسنی (دو شاگرد او در مؤسسه)، درباره خدمات مصاحب سخن گفتند. همچنین، در سال ۱۳۸۸ انجمن آثار و مفاخر فرهنگی مجلس بزرگداشت باشکوهی، همراه با کتاب «زندگی نامه و خدمات علمی و فرهنگی دکتر مصاحب»، برگزار کرد. کتاب مزبور به لحاظ درج آثار آن شادروان و نیز نوشته های کسانی چون مهدی محقق، عباس حرّی، ایرج افشار، نجف دریابندری، هوشنگ دولت آبادی، علی اشرف صادقی و نوش آفرین انصاری، یادنامه ای ممتاز به شمار می رود.

استاد دکتر غلامحسین مصاحب، در ۲۱ مهرماه ۱۳۵۸، در حالی که مشغول تصحیح نمونه چاپی مجلد دوم تئوری مقدماتی اعداد بود و آخرین صفحه آن را نیز تصحیح کرده بود، به مرگی ناگهانی در گذشت. روانش شاد باد.